nbg
1aK-17540

ІОК
17540

9(38)
Д 325

ვ ო ნ ტ ი ს მ ე ფ ე

მიტროიდაკ დიდი

თხზულება

დიმიტრი ბაქრაძისა

ІОК
17540

გამოიცემის

ზ. ჯიჯინაძისაგან.

თბილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ალამანის ქუჩაზე

1880

Центральная государственная библиотека Грузинской ССР
Ц.Н.Б.

9(38)

Дозволено цензурою [illegible] да.

ჰონტის მეფე მიტრიდატ დიდი.

თარნავაზის შემდეგ დაჯდა მეფედ იმისი შვილი საურმაგი. ქართლის ერისთავებმა განიზრახეს იმისი სიკვდილი, „რადგანაც—სთქვეს იმათ არა კეთილ არს ჩვენდა, რათამცა ვემსახურეთ ნათესავსა ჩვენსა.“ საურმაგი თარულად განიგლტო დურძუკეთს, დედის ძმებთან. თან ჰყვანდა დედა, დურძუკელი, ნათესავი კავკაზისა. „მაშინ რომთა იგი აზნაურნი მივიდეს დურძუკეთსავე და რქვეს საურმაგს: „დიდი კეთილი დგას ჩვენზედა მამისა შენისა, ამისთვის ვართ ჩვენ მტკიცე ერთგულობასა შენსა.“ საურმაგი ეზრახა თავისს მამის დისწულს, ოსეთის მეფეს, შემოიკრიბა დურძუკეთი, დაიპყრა ქართლი, მოსრნა განდგომილნი, რომელთა შეუნდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსიანნი, წარჩინებულ ჰყვნა აზნაურნი, განამრავლნა დურძუნი, ნათესავნი, კავკაზისნი, რომელნიცა ტყვენვასა მას საზართასა ყოველნივე მშვიდობით დარჩომილ იყვნეს, სიმაგრისაგან ქვეყნისა და ვერღარა უტევდა დურძუკეთი. საურმაგმა წარმოიყვანა ყოველთა კავკაზისა ნათესავთა ნახევარნი და რომელნიმე მათგანი წარჩინებულ ჰყვნა და სხვანი და სხვა-

ნი მთიულეთ[1], დიდოეთიდგან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სვანეთი, და ესენი დაიპყრნა მისანდობელად თვისად დედულნი და დაჯდა მცხეთას და უმატა ეოველთა სიმაგრეთა მცხეთისათჳსა და ქართლისათა. და მან შექმნა ორნი კერპნი, აინინა და დინანა და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა, და მსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანისასა.“ სასურმაგს ჴუვანდა ტოლად სპარსი, ბარდაველის ერისთავის ასული, რომელმაც შობა მხოლოდ ორი ქალი: ერთს იმათგანს შეუღლდა ქუჯის შვილი, მეორეს მირვან სპარსი, ნებროთიდის შთამომავალი, და თვით სასურმაგის ტოლის ნათესავი. სამურმაგმა იშვილა მირვანი და მისცა იმას ქალაქი გაჩიანი და საერისთავო სამშვილდისა, რომელიც შეადგენდა თვრნავაზის დაყოფით მეოთხე საერისთავოს, რომლის დედა—ციხე სასულიწოდებოდა სამშვილდედგე ანუ ორბეთად და მდებარებდა ქციის მდინარეზე. ამ საერისთავოს შეადგენდნენ—შემდეგში საბარათიანო, დბანის სეკი, სკვირეთი, თრიალეთი, წილი გაჩიოანი, გარდაბანს ზეკითი; ამან გაჩიოს, ძემან ქართლოსისმან აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, ანუ სანადირო—ქალაქი.“ სამშვილდის საერისთავოს ჴსაზღვრავდა: მდინარე სკვირეთი ანუ მაშავარი ვიდრე მთამდე. რომელ არს ტაშირი და აბოტი.[1]) როგორც ამას წინათ

---

[1] გ სუმტის გეოგრაფია, 166, 178—Eist de le Géor., l, p. 22, n 5.

ჩვენ მოვისსენეთ, ორბეთით სასლითი იწოდა თურქების კოლონია ორბელიანებად...

საურმაგი მოკვდა და 162 წელს დაჯდა ტასტზე ნებროთიდი მირვანი. „მირვანი იყო, იტუვის ქართლის-ცხოვრება, ტანით სრული, მშვენიერი, ძლიერი, მსნე და ძველი. იმის მეფობაში დურძუკთ დაიკიწყეს სიყვარული თვარნავაზისა და საურმაგისა, გარდამოვიდეს დურძუკეთს მყოფნი, გაუერთდნეს ჩერთალეთს მყოფთ კავკაზიანთ, მოსტუვენეს კასეთი და ბაზალეთი, მდებარე კავკაზის მთის გულში, ქსნის — სვეის საზღვრად. [1]) დურძუკნი იყვნენ წინა—ბარნი აწინდელის ქისტებისა, ინგუშებისა და ღლიღველებისა, რომელნიც ერთ ნათესაობას შეადგენენ და საუბრობენ ერთ ენაზე. იმათი ენა, ამტკიცებენ, თუმცა განსსვავდება სხვა კავკაზიელთ ენაში, მაგრამ დიდად ემსგავსება ლეკების ენას, მეტადრე უაზი—უუმუუურს და ავარულს.[2]) ქისტებიც არიან ის თუშნი, რომელნიც წოველებად იწოდებიან. დურძუკნი ცხოვრობდნენ იქვე, სადაც ასლა ცხოვრობენ ინგუშნი და ღლიღველნი [3]. დურძუკთ ბირველ წინა-ბარად ქართლის

---

[1] ბასუმტ. გეოგრ., 220.

[2] Klaproth Voyage au Mont Caucase, t II, p 45, 351, 354.

[3] Wakhoucth, Deckription géogr be la Géor. p 454, 458. ძისივე Crte générale des payséorg.

ცხოვრება უჩვენებს თარგამოსს. ის იტყვის: „დურძუკი
ძე ტირეთისა უწარჩინებულეს იყო შვიდთა შორის
კავკასიისთა, მიგიდა და დაჯდა სპარსულსა შინა მთისასა,
უწოდა სასელი თვისი დურძუკეთი.“ როდესაც თარგა-
მოსიანნი საზართ ებრძოდნენ, მაშინ დურძუკნიც ‖შეგ-
ლოდნენ იმათ [1]. დურძუკნი იყვნენ გამოჩენილნი და ძლი-
ერნი ტომი კავკასიელთ ტომებში; ეარნავზ მეფეს
‖ყვანდა ცოლი დურძუკელთა, დედა საურმაგ მეფისა...
შემდეგ დურძუკელთ აშლისა „მირვან მეფემ მოუღო და
ეოკელთა ერისთავთა, შემოკრიბნა ეოკელნი კავკასიანნი
იყვნენ სარწმუნოდ მორჩილებასა ზედა მირვანისასა. შე-
მოკრიბნა ესე ეოკელნი და წარემართა დურძუკეთს, შეკ-
რბეს დურძუკნიცა და დაუდგეს სიმაგრესა ზედა გარდ-
სავალთა გზასა... იქმნა ბრძოლა ძლიერი... და მოსწყდა
ორგნითვე ურიცხვი. უკანასკნელ იძლიეს დურძუკნი და
იგლტოდეს... და შეკიდა მირვან დურძუკეთს და მოა-
ოხრა დურძუკეთი და ჭართალი და შეაბნა კარნი ქვით-
კირითა და უწოდა სასელად დარუბალ... შეიყვარეს იგი
ეოკელთა მკვიდრთა ქართლისათა და მსასურებდა იგი
მეფესა ასურისტანელთასა. მას ყამსა შინა მეფე იქმნა
სომხეთს, რომელსა ერქვა არშაკ. ეზრასა მირვანს არ-
შაკ და მისცა ასული თვისი ძესა არშაკისასა, არშაკს.
მოკვდა მირვან და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ფა-
რანჯომ.“ (112 წელს).

---

[1] გ.ხ.უ.ბ.ტ. გეოგრ. 220

„ამან თვრანჯომ უმატა ოთგელთა ტიხე-ქალაქთა შენება, და შექმნა კერპი სასელითი ზადან. ამისა შემდეგად შეიუვარა სჯული სპარსთა, ტეტლისა მსახურება, მოიუვანა სპარსეთით ტეტლის-მსახურნი და მოგვნი და დასხნეს იგინი მცხეთას, ადგილსა მას, რომელსა აწ ჭქვიან მოგვთა, და იწყო ცხადად გმობა კერპთა; ამისთვის მოიძულეს იგი მგვიდრთა, ქართლისათა რამეთუ დიდი სასოება აქვნდათ კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქვნეს ერის თავნი ქართლისანი უმრავლესნი და წარავლინეს მოტიქული წინაშე სოომეხთა მეფისა და ჭრქვეს: „მეფე ჩვენი გარდასდა სჯულთ. მამათა ჩვენთასა, არღარა მსახურებს ღმერთთა მბურობელთა ქართლისათა. შემოიღო სჯული მამული და დაუტევა სჯული დედული. აწ არღარა ღირს არს იგი მეფედ ჩვენად. მოგვეც ძე შენი არშაკი, რომელსა უზის ტოლად ნათესავი თვრანავზიანთა მეფეთა ჩვენთა. გვაშველე ძალი შენი და გვოტოთ თვრანჯომ შემომღებელი ასლისა სჯულისა, და იყოს მეფედ ჩვენდა ძე შენი არშაკი და დედოფლად ჩვენდა ტოლი მისი, შვილი მეფეთა. მაშინ სთნდა სოომეხთ მეფესა განზრახვა ესე... და იგი ოთგლითა ძალითა მისითა წარემართა ქართლს. სოლო თვრანჯომ მეფემან მოუწოდა, სპარსთა შემოკრიბნა ქართველნიცა. სოლო ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი მოეგებნეს სოომეხთა მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრიბნა სიმრავლე სოომეხთა და ქართველთა. იქმნა მათ შორის ტაშირს ბრძოლა ძლიერი, მოსწყდა

ორგნითვე ურიცხვი. იძლია და მოიკლა თვრნაჯომ, და მოსრნეს სხვა მისი, ხოლო ძე თვრნაჯომისა, მირვან, წელიწადისა ერთისა ურმა წარიყვანა მამა-მძუძემან მისმან და იღტოდა სხვრსეთს.“

„ხოლო სომეხთა მეფემან მოსცა ძე თვისი არშაკ (93 წელს) და დაიპყრა ყოველი ქართლი და მეფობდა ნებიერად, და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს მოამტკიცენ ზღუდენი ჯავასეთს, ქალაქსა წუნდას. მოკვდა არშაკ და მეფე იქმნა ძე მისი არტაგ (181 წელს) [1].“

ასე დამყარდა საქართველოში დინასტია არსაკიდებისა ანუ არშაკიდებისა. არშაკიდები ადმოჩნდნენ პირველად პარფიაში, შემდეგ გავრცელდნენ სომხეთში და სომხეთიდამ საქართველოში. ერთ დროს არშაკიდები ისე ძლიერნი იყვნენ და ისეთ როლს თამაშობდნენ მსოფლიო ისტორიაში, რომ არ შეიძლება არ შევდგეთ იმათზე... გასაოცარ სახილველს წარმოგვიდგენს ის ეპოქა, რომელსაც ჩვენ შევეხებით. ალექსანდრე მაკედონელის ტასტზე ასვლიდამ 336 წელს ქრისტეს წინად, ვიდრე 65 წლამდე ქრისტეს შემდეგ, როდესაც რომაელებმა დაიჭირესო ზზია, სულ ორმა საუკუნომ გაიარა. ამ მოკლე ყამს ზზიის პოლიტიკური მდგომარეობა რამდენჯერმე შეიცვალა. ალექსანდრეს სიცოცხლეში დაფუძ-

---

[1] ქართლის ცხოვრება გვ. 33—35.

ნდა დიდი მაკედონიის იმპერია, რომელმაც ჩანთქო სპარსეთი, ინდოეთი და მცირე აზია; მოკვდა ალექსანდრე და ეს იმპერია ჩაიშალა. აღუკვეადა სელევკიდების სამეფოებელო სირია; სირიამ დაკარგა თითქმის მთელი მაკედონიის იმპერია. დაეცა სირია და გაძლიერდა პარფია არშაკიდების ხელში. ამან თავისი მხრით დაამხო სირია და დაიჭირა იმისი ადგილი. ამ დროს განმავლობაში ერთხანს თვით სომხეთმაც აღმოიჩინა თავისი ძალი. მასუკან გაძლიერდა დიდი მიდრიდატის დროს პონტის სამეფოებელო, რომელიც კი სანი რომის ძალას ებრძოდა და დასასრულ რომმა დასცა პონტი და გაავრცელა თავისი საზღვრები. არ ვიცით ნამდვილად რომლის ნათესავის ოესვიდამ მომდინარეობდა პარფიელების ტომი, რომელსაც არშაკიდები ეკუთნოდნენ. ზოგნი იტყვიან ვითომც პარფიელები შეადგენდნენ ინდო-ევროპიის ანუ სპარსის შტოს, ზოგნი თურანის ანუ თურქების მოდგმას [1]. პარფიელები ცხოვრობდნენ კასპიის ზღვის სამხრეთ აღმოსავლეთად. იმათი მხარე, რომელსაც ახლა აღმოსავლეთის ტომნი უწოდებენ არაკ-აგემს, შეადგენდა სრიაკსა და უწყლო ადგილს, აქა-იქ უტყეო—მთიანს. პარფიელები ხასიათით იყვნენ თავხედნი, მტაცებელნი, ველურნი გაუკაცნი, ერთი მეორესთან მუდამ მებრძოლნი.

---

[1] Malcolm, Hist. de la Perse, l, 362 363. Шлоссера Всемір. ист. l, стр. 121.

ისინი ცხოვრობდნენ გაცალკეგეგბით, ჯგუფ-ჯგუფად; მოძრაობდნენ, მთაბარობდნენ. პარფიელნი მხოლოდ მაშინ შემოიკრებდნენ თავს, როდესაც საზოგადო განსაცდელს რასმე შეეჯახებოდნენ. პარფილებმა უფრო მაშინ აღმოიჩინეს თავისი ძალა, როდესაც სელჯუკიდების სამეფო სისუსტეში შეეიდა $2^1/_2$ საუკუნის წინ ქრისტეს შობამდე პარფიის მეფემ არშაკმა განდევნა პარფიიდამ სელეუკიდები. როდესაც სირიის მეფე ანტიოქი პირველი მოკლულ იქმნა და სირია აირია, მაშინ სელეუკიდების ძალა სრულებით დაეცა და პარფიის სამეფო დამყარდა. არშაკიდებმა დაიპყრეს ვრცელი ადგილი, ეუფრატის მდინარიდამ ინდის მდინარემდე, ესე იგი: მესოპოტამია, ბაბილონი, მიდია, ადარბედაგანი, სუზიანა, სპარსეთი, ჭირკანია და ყარამანია. პარფია თავის მხრით დაემხო მხოლოდ მესამე საუკუნეში ქრისტეს შობის შემდე, როდესაც სპარსეთში გაძლიერდა ასადი დინასტია, ესე იგი დინასტია სასანიდებისა. ეფრატიდამ კიდრე ინდოეთამდე არშაკიდებმა აღმოუსვრეს კვალი ბერძნული განათლებისა, არშაკიდები მიტრიდატ პირველის მეფის დროდამ (150 წ. ქრ. წინ) ცხოვრობდნენ ზამთარ ქ. ქტეზიფონში, ზაფხულ სხვა-და-სხვა ადგილს, მომატებულად კიმიიდის ქალაქში ეკბატანაში [1]. მიტრიდატ პირველ-

---

[1] Шлоссера Вс. ист., 25—27. Chevalier Chardin, Yoyage en Perse, ll, 369—370.

მა დაიშურა თვით სომხეთი და 149 წელს მეფედ აქ
დასვა თავისი უმტრფესი ძმა ვაჭარშაგი ჰირველი, რო-
მელიც დაუფუძნა სომხეთის არშაკიდების დინასტია.
დედა ქალაქად ვაჭარშაგმა აშოიარჩია ქალაქი ნიზიბი ანუ
მეტეანი ჩრდილო მესოპოტამიაში. ეს ვაჭარშაგი დიდად
განთქმულია სომხის ისტორიაში. იმან დაიშურა პონ-
ტის ქალდეა და ალზისტანი, მაკედონელის მოკავშირენი
მთიან-ტეიანი ტაიკი, ანუ ქართველების თორს-კარი იმან
დაუწესა საზაფხულო დროს გასატარებლად და საზაფხო
ოდგილად; შემოიეკვნა თავის ბძანებლობას ქვეშ კავკაზის
ტომნი და დასდო იმათ სარკი; დანიშნა თავისი მოა-
დგილეები ალოვანში ანუ ალბანიაში, გუგარკში ანუ
ჩვენ სომხეთში. გუგარელნი, მოსე ქორენელის სიტყვით
მოიდინ-ებენ იმ მირდატისაგან, რომელიც დარეს
მოადგ-ე იყო და რომელიც ალექსანდრე მაკედონელს
დაუდგ-ა ნაბუქოდონოსორის მიერ დატყვევებულ იბე-
რიელთ-ა სამგედ. ვაჭარშაგის ასასარგებლოდ ისე არავის
ულვაწია, როგორც იღვაწა „შემძლემ და ბრძენმა“ შამ-
ბუ ბაგარატმა. ბაგარატი იყო ურიათაგანი, მოსეს
ოჯახის ალმსარებელი. ის ჰირველი მიემხრო ვაჭარშაგს,
ამისთვის მიღებულ იქმნა ასასახლეში, და სამსახურისა
მებრ დაჯილდოვა. ის შეიქმნა მეფის მოადგილედ და
თერომეტი ათასის ჯარის წინამძღომელად სომხეთის
დასავლეთს საზღვრებში, იქ, სადაც, მოსეს სიტყვით,
სომხური ენა აღარ ისმოდა. ბაგარატს სხვა უმაღლესი

ღირსებაც მიენიჭა: ის გახდა ასპეტი ანუ სპათა უფროსი; მხოლოდ იმას შეეძლო მემკვიდრეობით გვირგვინის დადგენა მეფის თავზე; მხოლოდ ბაგრატს ჰქონდა ნება სასახლეში წარდგენის დროს შემოერტყა სარტყელი სამრიგის მარგალიტით მორთული. თვით შინაგანი სომხეთის წყობილება ვაჭარშაგმა თურმე დააწყო იმან დასდო კანონად, რომ ერთ-ერთი მეფის შვილი იმყოფებოდეს მეფესთან მემკვიდრეობის მისაღებად და დანაშთენი ვაჟები და ქალები კი ცხოვრობდნენ გვარის საუფლო მამულში. ვაჭარშაგმა აშენა არმავირის ქალაქში ტაძარი და აქ აღმართა სტატუები მზისა, მთვარისა და თავის წინა-პართ; ტაძრის მსახურთ მიაგო დიდი პატივი და შეჭრიცხა იგინი პირველ გვართ რიგში; დაადგინა მსაჯულნი სასახლეში, ქალაქებში და სოფლებში; სამეფო პალატისთვის დაამყარა რიგი შემოსვლისა და გასვლისა, სადღესასწაულო დღეებისა და ნადიმობისა. იმან გასწავა ოთხგვარი სპა სასახლის დასაცველად. ეს სპანი იყვნენ შემდგარნი შეიარაღებულთ პირთაგან, რომელნიც ჭაოსისგან მომდინარეობდნენ და საშვილიშვილოდ ჭიელობდნენ სოფლებს და დაბებს. „არ ვიცი, ამბობს მოსე, ამოიხოცა თუ არა ძველი შთამომავლობა, ანუ აშლილობის გამო ამოწყვეტილ იქმნა და ამ სპათა ნაცვლად შესდგენენ სხვანი სასახლის სპანი. ეს კი დარწმუნებით შეიძლიან ვთქვა, რომ პირველი სპათა რიგნი მომდინარეობდნენ მეფეების სახლიდამ, მსგავსად

იბერიელთ სეფე-წულთა.“ ეს სეფე-წულნი თვით ქართლის-ცხოვრებაშია იხსენებიან [1].

ვაჭარშაგმა იმეფა 22 წელი და შემდეგ გამეფდა იმისი შვილი არშაკი პირველი, რომელიც ცამეტის წლის განმავლობაში ისე განითქვა, როგორც ვაჭარშაგი. იმან დაამშვიდა მრავალნი ტომნი კავკაზისანი, რომელნიც ეძებდნენ განთავისუფლებას სომხეთის მეფის ბძანებლობისაგან. შემდეგ არშაკისა დაჯდა მეფედ ძე არშაგისა არდაშეზი პირველი. ამ არდაშეზის ძე იყო ის არშაგი, რომელიც ქართველებმა გამოსთხოვეს თავიანთ მეფედ და რომელმაც დააფუძნა საქართველოში არშაკიდების დინასტია. თუ დასაჯერებელია ვისთვისმე სომხის ისტორიის თქმულება, არდაშეზმა დაიმორნავა მთელი მცირე აზია, განვლო ეგეის ზღვა და შეკიდა ჯარით საბერძნეთში. აქ ის მოიკლა თავისავე კაცისაგან. არდაშეზმა დასტოვა მცირე წლოვანი შვილი ტიგრანი მეორე, რომელიც რამოდენიმე დრო პარტიელების ბძანებლობის ქვეშ იმყოფებოდა. ტიგრანმა მალე მოიპოვა თავისუფლება. იმის დროს სომხეთმა დაიჭირა ადგილი უპირველესის აზიის სახელმწიფოების რიცხვში. ტიგრანმა დაიპყრა სირია და მრავალი თემი მცირე აზიისა, დაეცა არშაკიდების შტოს, რომელიც სპარსეთში მეუფობდა. მესოპო-

---

[1] История Арменіи 79—83, Hist. deja Géor. t. I, p. 159, 228, 430 ę. n 3.

ტამია, ალიაბენი და ადარბედაგანი იმის სელში ჩაცვივ-
დნენ. იმან სპარსების მეფეების შემდეგ პირველმა მიი-
თვისა ტიტული: მეფეთ-მეფე. გაამაყებულმა თავის ძლე-
ვა-წარმატებით ტიგრანმა მიჰკერძა პონტის მეფეს მიტ-
რიდატს, როდესაც მიტრიდატი რომაელებს ებრძოდა [1].

რომაელნი პირველად გაერიენენ მცირე აზიის საქ-
მეებში სირიის მეხუთე მეფის ანტიოქის დროს, რომე-
ლიც ჰფლობდა მომატებულ ნაწილს მცირე-აზიისას ინ-
დიდამ სმელეთთა-შუა ზღვამდე. ამ უამად ღირს შესანი-
შნავს საამთავროებს მცირე-აზიისას შეადგენდნენ: ბითი-
ნია, პაფლაგონია, პონტი, პერგამი, გალატი, დასასლე-
ბული ასლად მოსულის ინდო-ევროპიულის ანუ ტევ-
ტონურის ტომისაგან, კაპპადოკია და სხვ. შემთხვევა
შემოსვლისა მცირე-აზიაში რომაელებს თვით ანტიოქმა
მისცა. ანტიოქი ცდილობდა, რომ ეგვიპტის მცირე
წლოვანის მეფის პტოლომე ეპიფანისთვის აქცილებინა
რომაელების გამგეობა და თავისი გავლენა გაევრცელე-
ბია ეგვიპტეზე. რომაელები და ანტიოქი შეიბრძოლ-
ნენ. რომაელებმა სძლიეს 190 წელს ქრისტეს წინად
და ანტიოქს ჩამოართვეს ნაწილი მცირე-აზიისა. რომე-
ლიც ტავრის მთას-იქით მდებარებდა. ვიდრე რომის
კომმისარები დაბოლოვებდნენ ამ საქმეს ანტიოქთან

---

[1] S Martin, Mém. sur l' Arménié l, 290—292
Шлоссера всемір. ист. lY, 26

კონსული მარკი თავის ჯარით შეკიდა მტირე-ასიის შუაგულში და აქ შეება ანტიოქის მოკავშირე გალატებს [1]. აქ რომაელები შეეჯახნენ პონტის მეფეს მიტრიდატ მეექვსეს.

პონტს ჰსაზღვრავდა: ჩრდილოეთით პონტის ზღვა აღმოსავლეთით საქართველოს პირი და სომხეთი, დასავლეთით პაფლაგონია, სამხრეთით კაპპადოკია. პონტში მდებარებდნენ სხვათა შორის ბერძნის ქალაქები ამასია, ტრაპიზონი, კერასუნი, თემის-ყური და ნეო-კესარია. პონტში ცხოვრობდნენ სხვა-და-სხვა ტომნი. პონტის მეფეები თავიანთ შთამომავლობას აწყრომებდნენ სპარსეთის მეფის კირუსიასაგან და უფრო მიტრიდატებად იწოდებოდნენ. ისინი თავდაპირველად სპარსეთის ბძანებლობას ქვეშ იყვნენ და იმის სასტრიპოს შეადგენდნენ

ქვეშ იყვნენ და იმის სატრიპოს შეადგენდნენ.

მიტრიდატმა დაიკავეს ბერძნული ქალაქები და თავის სამეფლობელოში გაავრცელეს ბერძნული განათლება და ყოფა-ცხოვრება, დაიმონავეს ადგილობრივნი მთის ტომნი—ტიბარენნი, სალიბნი და სხ. მეორე საუკუნის დამდეგ ქრისტეს წინად თრაკიელ პირველმა, შვილმა მიტრიდატ მეოთხისამ, დაიპყრა აღუკავებული და მჭიდროდ დასახლებული ბერძნის ქალაქი სინოპი, რომელიც

---

[1] V. de S—Mart. llust, des dècouv., ll, 348, 351—354.

დედა ქალაქად დაწესდა. სინოპის ტლოტი მიტრიდატებმა შეისაკუთრეს. სინოპი იმათ ხელში უფრო აღუვავდა და შეიმკო სხვა-და-სხვა არხიტექტურის ნაწარმოებით პონტის სამეფო უაღრესად გაძლიერდა I საუკუნის დამდეგ ქრისტეს წინ თარნაკ პირველის შვილის-შვილის მიტრიდატ დიდის დროს [1]. მიტრიდატი ეომა რომაელებს ოც-და-ათი წელი. სულლა ლუკულლი და პომპეი ერთი მეორის შემდეგ ებრძოდნენ იმას რომის ძალით და თუმცა მიტრიდატი რამდენჯერმე იძლია, მაგრამ ის მაინც არა ჭკარგავდა თავის სასიათის ძალას და ახოვანებას, იმისი მძვინვარე სიძულილი რომაელებთადმი ძლევის შემდეგ უფრო აღვიძებდა იმის ენერგიას და აძლიერებდა იმის ღონის-ძიების წყაროს. მიტრიდატის მოკავშირენი იყვნენ: იმისი სიძე, სომხეთის მეფე ტიგრანი„ იბერიის მეფე არშაგის შვილი არტაგი, რომაელების ორტაგოსი და ალბანიის ორაზესი. ამ დროს მიტრიდატს ეპყრა კოლხიდა, საიდამაც იმას გამოჭქონდა თავის ტლოტისთვის სახმარი ხე—ტყე და რომლის მმართველებად ჭყვანდა თავისნი ერთგულნი კაცნი. იმათ შორის იხსენიება სტრაბონის ბიძა მოაფარნი. მიტრიდატი ჭფლობდა აგრეთვე უმეტეს ნაწილს ათსაზეთისას და ჩერქეზეთისას. იმასვე ეძგემდებარებოდა ბოსფორი, რომელიც იმას დაუთმო ფერიზად მესამემ, რადგანაც

[1] Шлоссера, Всемірн. ист. III, 12—13.

ფერიზადმა ვერ შესძლო ბოსფორის შემაგრება, როდესაც
იმას სკვითები დაესხნენ. მიტრიდატმა დაამშვიდა სკვითები.
სამმა სან გრძლივმა შებრძოლებამ რომაელებთან არ მისცა
მიტრიდატს წარმატება. 65 წელს მიტრიდატი კიდევ შე-
უდგა ბრძოლას და კიდევ იძლია: აქ იმან დაჭკარგა 10,000
კაცი და თითო მცირე ჯარით განიგლტო და მიჭმართა
თავის სიძეს ტიგრანს. ტიგრანმა ის არ შეიწყნარა. მაშინ
მიდრიდატი ეტრატის კიდიდამ გაემგზავრა კოლხიდისკენ,
რომელსაც განაგებდა ათალი. აქ იმან დაჭყო ზამთარი
დიოსკურიაში, საიდამაც ბოსფორში გასვლა განიზრახა.
ბრძოლა შეეიდა კოლხიდაში, მაგრამ მიტრიდატს ვერა
ალია გზის შიშის გამო და დარჩა ადგილობრივ.
ბრძოლამ დაჭსაჯა მიტრიდატის მოკავშირენი. ათალი დაი-
ჭირა და კოლხიდის გამგებ არისტარგი დასო. ამ დროს
იბერიის მეფემ არტაგმა და ალბანიის მეფემ ორაზესმა
შეკრიბეს 75,000 ჯარი მტკვრის პირად. ეს ცნობა მიი-
ღო ბრძოლამ, როდესაც ის არგონავტების ექსპედიციის
და ოქროს რუნის ისტორიის გამოძიებაში იყო. ბრძოლამ
სწრაფად მიმართა სალაშრად. არ ვიცით რა გზას დაადგა
ისა, ვიცით მხოლოდ, რომ ბრძოლამ გამართა სიდი მტკვა-
რზე ვიდრე მეფეებს შეებმოდა. შეშინებული მეფენი შეე-
თვარდნენ ტფილს; ბრძოლამ შემოარტყა იმათ ჯარი, მისცა
ცეცხლი ტფილს და ამოჭხოცა ვინც კი ხელში ჩაუცვიდა.
მეფეები დამარცხდნენ და მიეცნენ ბრძოლის, რომელმაც
იმათ წაართვა დიდი სარჯი ამანათებითურთ. რომაელების

ეროვნული ბიბლიოთეკა
Q. b. a.
L.H.5.
Городская библиотека
БИБЛИОТЕКА
Ц. 1 к.
ეროვნული ბიბლიოთეკა
ბიბლიოთეკა
К 15540
ფა
20576

კარი დაბრუნდა დიდ-ძალის ტუვებით დატვირთული მიტრიდატის შვილი თვრნაგ რომაელებს დაემორჩილა და რომის მოწყალებით ბოსფორის მეფობელი შეიქნა ბორტი, ბითინია და ნაწილი კილიკიისა რომის ბრძოლიებად შერიცხნენ. ეს იყო 95 წელსა ამ გვარადვე შეიცვალა სვე გალატისა 25 და კაპპადოკიისა 17 წელს ბომპეის ცხოვრება და მოქმედება როგორც მცირე-აზიაში, აგრეთვე იმის გარეთ აღწერილია ბლუტარხისაგან, რომელიც 48 წელს ქრისტეს შობის წინ იშვა. რადგანაც აქ ჩვენთვის ღირს-საცნობელია მხოლოდ ის ფაქტები, რომელნიც შეესებიან ბომპეის მოღვაწეობას სომხეთში და საქართველოში, ამისთვის ჩვენ მხოლოდ იმათ მივაქცევთ მკითხველის ყურადღებას. ჩვენ მსარეზე ბლუტარხს თავისი ცნობა გაეზოუგრებია თეოფანეს წერილებიდამ, რომელიც ბომპეის თურმე დაჭყებოდა აქ არ შეიძლება არ შევდგეთ ერთ ფაქტზე. როგორც ბლუტარხი, აგრეთვე სხვა რომაელების დრეს მწერლები რომელნიც ჩვენს მსარეს შეესებიან. თითქმის ყველანი, ბერძნები იყვნენ, უკეთესნი იმათში არიან; სხიმნუსი და სტრაბონი, რომელნიც :ეკაგოდნენ ქრისტეს წინად ეკანასკნელის საუკუნის გასულს და პირველის საუკუნის დამდეგს და რომელთაც გადმოგვცეს პირველმა აღწერა ბონტის ზღვის პირისა ფაზიდამ ბოსფორამდე, მეორემ —მთელი სურათი კავკაზისა და იმის ტომებისა; ქრისტეს შემდეგ მწერალნი — II-სა საუკუნისა აპპიანი, VI-საუ-

გუნის ზროკოში იყვნენ აგრეთვე ბრძენები. ძველს ავტორებში ლიარს-სასსოვარი ჩვენთვის რომაელთ მწერალთაგანი არის მსოლოდ ტაციტი, უკეთესი და განვითარებული ყველა იმათ ისტორიკოსებში. ის ცხოვრობდა 1 საუკუნის ნახევარს ქრისტეს შობამდე და იმან გადმოგვცა რამდენიმე სურათი ჩვენს მსარეზე.

როგორც ვთქვით, მიტრიდატი ზოზეიმ სამუდამოდ დასცა და გაემგზავრა სომხეთისაკენ თავის სიძესთან ტიგრანთან. ტიგრანმა არა თუ არ შეიწყნარა ისა, ასი ტალანტიც დაუნიშნა ჯილდოდ ვინც მიტრიდატს მოჰკლავდა და იმის თავს წარუდგენდა. ეს იყო მიზეზი, ზლუტარსის სიტყვით, რომ ბედ--კრულმა მიტრიდატმა ეფრატის მდინარის სათავე გაიარა და სახჭაროდ მიჰმართა კოლხიდას. ზომეი შევიდა სომხეთში. აქ ის მიიწვია ტიგრან-მეფის შვილმა ყმაწვილმა ტიგრანმა და თვითონაც ძიეგება იმას არაქსის მდინარეზე. არაქსს, ამბობს ზლუტარსი, იქვე აქვს თავისი სათავე, საიდამაც ეფრატი გამოდინარებს, თუმცა ის აღმოსავლეთის მხრივ მიემართება და კასპიის ზღვაში ჩადის. ტიგრან მეფემ თავის დედაქალაქის კარი რომაელების ჯარს გაუღო და ზომეის მიჰმართა თავის დასაკრეფად. როდესაც ის რომაელების სანგარს მიუახლოვდა ცხენით, მაშინ ლიკტორებმა უბძანეს იმას, რომ ცხენიდამ გადმომხტარიყო, რადგანაც აქამომდე მაგალითი არ ყოფილა, რომ მსუდარს ვინმეს გაებედნოსო იმათ ბანაგში შესვლა. ტიგრანი ბძანებას

დაჭმორჩილდა. გარდა ამისა იმან მოისსნა სმალი და გადასცა ლიკტორებს. წარუდგა რა ბომბეის, იმან აიხადა გვირგვინი, დასდო ბომბეის ფეს-ქვეშ, დაემსო დედა-მწას და მიიწია ბომბეის მუსლზე საამბორად. ბომბეიმ ის წამოაყენა და ოვის კარავში მიიწვია. ბომბეი ტიგრანს დაჭვირდა ისევ იმ ადგილებს, რაც იმას აქამომდე სჭერიოო. თვით შვილს დაუნიშნა სოფლის სამეფლობელო, მაგრამ ამასთანავე მოსთხოვა სუთი ათასი ტალანტი (თითქმის ცხრა მილიონ ნასეკარი მანეთი თეთრი.) დამშვიდებულმა ტიგრანმა მიიღო ეს ბძანება და გარდა ამისა აღუთქვა თვითოეულს იმის ჯარის კაცს თუმანზე მეტი, თვითეულს ცენტურიონს ოცდა-ორ თუმან ნასეკარი, თვითოეულს ტრიბუნს თვითო ტალანტი. ყმაწვილი ტიგრანი არ დარჩა კმაყოფილი. როდესაც ბომბეიმ მამა-შვილი საუზმეზე მიიწვია, იმან უპასუხა: არც შენა სარო საჭირო და არც შენი მოწყალებაო. ბომბეიმ ის შეაბორკილებინა და თავის სატრიუმფოდ დანიშნა. თვით იბერიის მეფემ მიართო ბომბეის მძიმე ოქროს საწოლი და საჯდომი ტრონითურთ თავის ერდგულობის ნიშნად

,, ბომბეიმ დასტოვა—გასაგრძნობს ბლუტარხი—ეთრანიუსი სომხეთის მცველად და თვითონ მიტრიდატის ბვალს შეუდგა. ამისი გზა გადიოდა იმ ტომთ საშუალ, რომელნიც კავკაზის გარეშემო ცხოვრობდნენ. იმათ შორის უკრო შემძლენი არიან ალბანელნი და იბერნი.

იბერნი ჭეელობენ მთელს სივრცეს მოსსის მთებამდე და ბოსტამდე; ალბანელნი მკვიდრობენ ალმოსავლეთად

და კასპიის ზღვის მხრივ. ალბანელებმა ვერ მისცეს გზა, რომელიც ბოძეთ იმათ მოსთხოვა, შემდეგ კი ზამთარმა რომ აქ იმისი ვერი შეაყენა, ბარბაროსებმა ისარგებლეს იმ შემთხვევით, რომელსაც რომელები სატურნალო დღეობას უქმობდნენ. ალბანელნი იყვნენ 40 ათასს კაცამდე. იმათ გასავლეს კირნუსი (კირუსი ანუ მტკვარი), რომელსაც სათავე აქვს იბერიის მთებში და რომელიც ერთებს თუ არა სომხეთიდამ მოდინარე არაქს, თორმეტის შესართავით ჩადის კასპიის ზღვაში. ზოგნი იტყვიან, ვითომც კირუსს არ უერთდებოდეს არაქსი, რომ არაქსი ცალკე მიმდინარეობდეს კირნუსის მხლობლად და ცალკე იმავე ზღვაში ჩადიოდეს. ბოძეთის შეეძლო მტრისთვის გასავალი შეეკრა; მაგრამ იმან მისცა გზა; მასუკან ის უცებ დაეცა ალბანელებს და გაუანტა ისინი დიდის ჩიანით. ალბანიის მეფემ მოციქულების პირით ბოძეთის შენდობა მოსთხოვა; ბოძეთემ მიიღო თხოვნა და შემდეგ მიჰმართა იბერიელებს, რომელნიც ისე მრავალნი იყვნენ, როგორც ალბანელნი, თუმცა ამ უკანასკნელთ ასოვანებით აღემატებოდნენ. იბერთ დიდი სურვილი ჰქონათ მიტრიდატისთვის სამსახური მიეგოთ და ბოძეთი განდევნათ. იბერნი არას დროს არ ეოთვილან არც მიდიელების და არც სპარსების ქვეშევრდომნი; თვით მაკედონის იმპერიას არა ჰქონია იმათზე ბძანებლობა.... ბოძეთემ სძლია იმათ დიდს ომში, მოუკლა ცხრა ათასი კაცი და ათი ათასზე მოატყებული დასტყვევა. შემდეგ ის იბერიიდამ

მსწრაფულ გავიდა კოლხიდაში, სადაც ფასის სართავის მახლობლად იმას შეუერთდა სირვილიუსი თავის ოლოტით ,,რომილათაც ის ბონტის ზღვას იცვავდა''

,,დევნა მიტრიდატისა, რომელიც ბოსფორისა და მეოტიდის ტბის ტომებს შეეფარდა, დიად დამბრკოლებელი საქმე იყო. ამასთანავე ბომპეის აცნობეს, რომ ალბანელნი ხელასლად აიშალნენო. ის დაბრუნდა და კიდევ გავიდა კირნუსს, თუმცა მომატებულის ბრკოლვით და შიშით. აქ ბარბაროსებს ნაპირები დიდათ თურმე გაემაგრებინათ; გალმა მდინარისა დიდი გზა იყო; გასავალი ხრიკს და უწყალო მსარეში. ბომპეიმ გაამსებინა ათი-ათასი ტიკი და ჯარი გაიყვანა პირის-პირ მტკვრისა, რომელიც საბრძოლად იდგა აბასის წყლის კიდეზე. ალბანელებს ჴევანდათ 60 ათასი ქვეითი ჯარი, 12 ათასი ფხენოსანი. მაგრამ ისინი ცუდად იყვნენ შეიარაღებულნი; მომატებული იმათგანი პირუტყვის ტყავით იყო მოსილი. იმათ ბძანებლობდა მეფის ძმა, სასელად კოხისი. ასტყდა თუარა ბრძოლა, კოხისი მსწრაფულ მიივლტო ბომპეისთან და მიახალა იმას ისარი, რომელიც მსოლოდ შეეხოიმის ჯავშანს. ბომპეიმ თავის მსრით სტეორცნა კოხის ისარი და მოკლა ისა. ამბობენ, ვითომც ამაზონები ჩამოსულიყვნენ იმ მთიდამ, რომელიც თერმოდონის მდინარის მახლობლად მდებარეობს და ბარბაროსების წყობაში იბრძოდნენ. მართლა და როდესაც ბრძოლის შემდეგ რომაელებმა მკვდრები გაცარცვეს, იმათ გვამებზე ჴმოვეს ამაზონების

თვრები და ოვეს-სალმელები; მაგრამ არ შეუნიშნავთ კი არც ერთის დედა-კაცის გვამი. ამაზონები მკვიდრობენ კავკაზის მსარეში, რომელიც ჭირკანიას დასტქერის. ისინი არ არიან ადბანელების მოსაზღვრენი, რადგანაც იმათ ჭეოფენ გეტები და ლეგები: ისინი ეოველ-წლივ ორის თვის განმავლობაში უერთდებიან ამ ორ ტომს თერმოდონის ნაპირზე; ვადის გასვლის შემდეგ ისინი შედიან ისევ თავიანთ ქვეყანაში, სადაც სრულებით მარტო ცხოვრობენ და აქ არავითარი დამოკიდებულება არა არის რა იმათის მამა-კაცებს შორის.''

ამ ბრძოლის შემდეგ ბომპეიმ მიჭმართა ჭირკანიისკენ და კასპიის ზღვისკენ. იმან დაჭყო გზაზე მხოლოდ სამი დღე; მაგრამ აქ ის მიაწყდა მრავალს-ძალს შსამიან გველებს,) რომელნიც ამ მსარეებში იბოებიან. ამისაგამო ის ისევ უკუ-იქცა და მცირე-სომხეთში შეკიდა.... გასაოცარი იყო ბომპეის ტრიუმფი იმის შესვლის დროს რომში. მთელი რომი შეიძრა და საადღესასწაულოდ შეიმოსა. ბომპეის წინ მიჭქონდათ ოქმები, რომლებშიაც ისსენებოდა ძლეული ქვეყნები: ბონტი, სომხეთი, კაპპადოკია, პაფლაგონია, მიდია, კოლხიდა, იბერია, ადბანია, სირია, კილიკია, მესოპოტამია, ფინიკია, პალესტინა, ურიასტანი, არაბისტანი.... მოისსენებოდა აგრეთვე, რომ ამ ქვეყნებში ბომპეიმ აიღო 1000 ციხე-სიმაგრე და 300 ქალაქამდე, მოუღო ზღვის მეკობრეებს 800 გემი და გაშენა 39 ქალაქი, დაცლილი მცხოვრებთაგან. ამასთანავე

ოქმები ამბობდნენ, რომ საზოგადო შემოსავალი, რომელიც ბომბეის წინად შეადგენდა 50 მილიონს დრაქმას, იმის ძლევა-მოსილის მოქმედებით აღვიდა 80 მილიონამდე და 500 დრაქონამდე; რომ, გარდა ამისა იმან შეკმაყოფა რომის საზინას მოწყდილის თეულით—თუ ოქროსა და ვერცხლის ნიეთიერებით—20 ათასი ტალანტი. ტუვენი, რომელნიც ტრიუმფს შეადგენდნენ, იუვნენ: მეკობრათ უფროსთ გარდა, სომსეთის მეფის ტიგრანის შვილი თავის ცოლით და ქალით; ზოზიმე, მოსუეის ტიგრანის ცოლი. ურიების მეფე არისტობული, მიტრიდატის და ლ ხუთი შვილი, სკვითების დედა-კაცნი, და ამანათები ალბანელებისა, იბერიელებისა და კომმაგენის მეფისა.

აქ სტატიის შესავსებლად. საწირად ვსდით ორიოდე სიტუვაც დავურთოთ. ჩვენ ზემოდ მოვისენეთ, რომ სულ ძველად ჩვენის ქვეყნის სახელ-წოდება იბერია არ ისმარებოდა არც უცხო ტომთაგან, არც ჩვენ წინა-პართაგან. ის ისენება მხოლოდ იმ დროდამ, როდესაც რომაელები შემოვიდნენ ჩვენს მსარეში მიტრიდატთან საბრძოლველად, საკუთრივ ამ დროდამ ისმარება ის საზოგადოდ როგორც რომაელებისგან, აგრეთვე ბერძნებისაგან. სჩანსო, ამბობს ვივანე სენ-მარტენი, რომ რომაელებმა ჭეოვეს იბერია თვით საქართველოში და აქედამ გაავრცელეს იმის გარეთ. ბომბეის დროდამვე შეიძინეს იმათ დაწვრილებით ცნობა იმ დიდ საადებ-მიცემო გზაზე, რო-

მელიც ინდოეთიდამ კაბიის ზღვით ბოსტის ზღვის მხარეს მისდევდა. დასრულა თუ არა თავისი ომიანობა, ბომშეიმ წარგზავნა სხვა და სხვა მხარეს მცოდნენი და გამოცდილნი ბერნი, რომელთაც უნდა შეეგროვებინათ ამსგნის შესასები ფულები, ჩვენ ეს გზა ზემოდ აღწერილი გვაქვს. ამისიგის იმაზე სიტყვას ალარ გავავრცელებთ; მხოლოდ დვურთავთ. რომ ბლინის თქმით, (ცხოვრობდა ბერველს სუკ ქრისტეს შემდეგ.), ინდოეთის სავაჭრო, რომელიც ვითომც ნავებით მიდიოდა სურიუმდე ანუ სურამამდე. სურამიდამ აქ�ებით და ცხენებით გადიოდა სარაპასამდ, სადამაც ისევ ნავებით მიემგზავრებოდა ზღვამდე. ბლინი ამბობს აგრეთვე, რომ რომაელების აღებ მიცემობა სარაპანში ვაჭრებს აჯილდოებდა ასის სარგებლით ასზე, მაგრამ ჩიეის, რომ ეს აღებმიცემობა მეტად იზიდავდა აქ ოქროს და ვერცხლს, ასე რომ ყოველ-წლივ რომი ას მილიონ სესტერციის გზავნიდა სარაპანში.

ბიბლიოთეკა

ფასი ორი მაური